

* * *

Michael UTSCH, *Religionspsychologie: Voraussetzungen, Grundlagen, Forschungsüberblick*, Verlag Kohlhammer, Stuttgart–Berlin–Köln 1998, 304 ss., ISBN 3-17-014788-9.

Ekspansja psychologii na różne dziedziny życia publicznego i prywatnego nie ominęła religii. Ale chociaż psychologiczny wymiar religii (religijność) jest ważny zarówno dla psychologów usiłujących zrozumieć człowieka, jak i dla religioznawców badających zróżnicowane formy religii na świecie, do niedawna psychologia religii nie cieszyła się większą popularnością. Psychologowie, obojętni lub niechętni religii, rzadko tylko lub na marginesie swej działalności interesowali się religią od strony psychiki człowieka wierzącego; religioznawcy, zarzucając psychologom niewielką wrażliwość na swoistość zjawisk religijnych (redukcjonizm) i negowanie transcendentnego wymiaru religii, nie dostrzegali bezpośredniego znaczenia psychologii religii dla własnych badań. Wyniki psychologii religii są również mało znane szczególnie na gruncie psychologii polskiej.

Powstająca pod koniec XIX wieku psychologia religii (G.S. HALL, W. JAMES, E.D. STARBUCK, J.H. LEUBA) rozwijała się początkowo w atmosferze liberalnej racjonalizującej teologii protestanckiej w Stanach Zjednoczonych i Niemczech, we Francji zaś uprawiali ją głównie psychiatrzy. Krytyczny wydźwięk miały również prace psychoanalityków S. FREUDA i początkowo C.G. JUNGA, który stał się z biegiem lat człowiekiem głęboko wierzącym. Badając patologiczne przypadki zachowań religijnych, uważali wyrastającą z poczucia niższości (A. ADLER) religię za rodzaj iluzji, postać (kolektywnej) nerwicy i mechanizm likwidowania lęków i napięć. Agnostyczna i ateistyczna postawa Freuda i Adlera była dość typowa dla dziewiętnastowiecznych psychologów, uważających siebie za dziedziców oświecenia i widzących w naukach ścisłych możliwość dalszego rozwoju ludzkości. Po

II wojnie światowej wielu psychologów religii i neopsychoanalityków (E. FROMM, V. FRANKL), m.in. odchodząc od redukcjonistycznych ujęć Freuda, dostrzega pozytywne znaczenie religii dla duchowego rozwoju człowieka.

Jednoznaczność charakterystykę współczesnej psychologii religii utrudnia jej wewnętrzne (metodologiczne) i zewnętrzne (instytucjonalne) zróżnicowanie. Recenzowana książka ukazuje wielość problemów, sposobów podejścia, kierunków i szkół, podstawowe założenia oraz przegląd badań współczesnej psychologii religii. Zawiera ona syntezę najnowszej wiedzy z zakresu psychologii religii. Podzielona jest na osiem rozdziałów, wśród których można wyszczególnić trzy zasadnicze części.

Część pierwsza zarysowuje historię kształtowania się psychologii religii, przedmiot, problemy i zadania współczesnej psychologii religii. Na szczególną uwagę zasługuje rozdział, w którym autor podejmuje refleksję nad istnieniem i charakterem relacji między psychologią jako jedną z nauk o człowieku a religią jako fenomenem, który może być przedmiotem jego doświadczeń. W punkcie wyjścia autor czyni pewne podstawowe założenia związane z rozumieniem tak psychologii, jak i religii.

W odniesieniu do psychologii autor stwierdza, że nie jest ona nauką wewnętrznie jednolitą: przedstawiciele psychologii różnią się między sobą w zakresie przyjmowanych założeń dotyczących człowieka, a także w zakresie szeroko rozumianych opcji metodologicznych. Nie bez znaczenia dla sposobu rozumienia przedmiotu psychologii, specyfiki poznania psychologicznego i praktyki psychologicznej jest to, czy człowieka spostrzega się jako jedność fizyczno-psychiczno-duchową, czy jako byt materialny, biologiczny, rozwijający w trakcie życia złożone funkcje psychiczne. Nie jest także bez znaczenia przyjmowana — czasem bez wyraźnie dostrzegalnego związku z założeniami ontologicznymi — postawa metodologiczna, określająca zarówno warunki (kryteria) naukowego poznania, jak i obszar możliwej naukowej penetracji. Oba te momenty: ontologiczny i epistemologiczno-metodologiczny wyznaczają złożoność i wspomnianą wewnętrzną niejednorodność psychologii jako nauki. Jeśli stawia się pytanie o relację: psychologia - religia, to trzeba dodatkowo zapytać, o jaką psychologię chodzi. Wystarczy przyjrzeć się poglądom prezentowanym przez dwóch bardzo znanych przedstawicieli psychologii: Freuda i Frankla, aby dostrzec, że to dodatkowe pytanie jest w pełni zasadne.

Zdaniem autora drugi człon relacji także wymaga pewnych uściśleń: czym jest religia i czy można mówić o religiach „w ogóle”, czy nie należałoby raczej mówić o religiach, mając na uwadze różne tradycje wyznaniowe, a więc różne treści. Czy istnieje „jakiś sens wspólny wszystkim tradycjom religijnym?” A jeśli taki wspólny sens dałoby się ująć na gruncie filozofii religii, to czy dałoby się go także ująć i opisać w kategoriach psychologicznych, abstrahując od treści? Jeśli za filozofią religii uznać formalny, strukturalny opis religii, który zakłada łączne występowanie trzech elementów: Prawa (reguła życia), Wspólnoty i Drogi, to zauważyć od razu można, że problematyka psychologiczna pojawi się dopiero wówczas, gdy te formalne

elementy wypełnione zostaną określoną, wynikającą z tej a nie innej tradycji religijnej, treścią. Prawo, jako reguła życia (święta reguła), odwołuje się do określonego objawienia; Wspólnota jest wspólnotą ze względu na określoną tradycję; i wreszcie Droga, pozwalająca człowiekowi przekroczyć ograniczoność jego egzystencji i zjednoczyć się z Absolutem (transcendentnym bądź immanentnym), także jest wyznaczona przez treści określonego wyznania (konfesji). Zdaniem autora psychologiczna analiza religii ujmowanej ponadkonfesyjnie nie wykraczałaby poza wskazanie na funkcje psychiczne i ich formalne, niezależne od jakichkolwiek treści, charakterystyki. Psychologia religii opisując więc doświadczenie religijne musi sięgnąć do wewnętrznych treści określonej konfesji.

Omawiając dzieje psychologii religii autor wskazuje, że charakteryzują je nie zakończone spory o przedmiot i metodę badania. Problemy z ustaleniem natury (przedmiotu, zadań i metod) psychologii religii skłaniają niektórych badaczy do poglądu o jej permanentnym kryzysie. Metodologiczne problemy psychologii religii są kłopotami samej psychologii, której przedmiot, ludzka psychika, nie jest tak samo dany jak przedmiot fizyki lub chemii m.in. dlatego, że badający podmiot jest sam przedmiotem badania. Nie ma również zgody co do miejsca psychologii religii w kanonie dyscyplin naukowych: czy jest dyscypliną psychologiczną, religioznawczą, czy nawet teologiczną. Psycholodzy religii wywodzą się z kręgu teologów, filozofów, psychologów, lekarzy, religioznawców. Psychologia religii bywa w różnych krajach uprawiana m.in. w związku z filozofią, teologią, psychologią społeczną, psychologią rozwojową, psychologią osobowości, psychopatologią, neurofizjologią, psychiatrią, etnologią i folklorystyką. Istota rzeczy sprowadza się do pytania, co w psychologii religii się bada: religię (religijność) od strony funkcji psychicznych czy ludzką psychikę od strony funkcji religijnych. Są psycholodzy religii, którzy umieszczają psychologię religii zdecydowanie w ramach nauk psychologicznych, inni nauk religioznawczych, jeszcze inni na pograniczu kilku dyscyplin. W USA i Francji widzi się chętnie psychologię religii jako dziedzinę psychologii, natomiast w Niemczech czasem jako pomocniczą dyscyplinę religioznawstwa. Brak zgody co do miejsca, przedmiotu i metody psychologii religii nie musi jej jednak naukowo dyskwalifikować, gdyż w podobnej sytuacji znajduje się wiele innych dyscyplin naukowych i kierunków badań. Sam fakt zaliczenia psychologii religii do nauk psychologicznych lub religioznawczych nie musi pociągać za sobą zasadniczych różnic w sposobie jej uprawiania. Na ogół religioznawcy uprawiający psychologię religii mają — dzięki swej edukacji — szerszą bazę skojarzeniową (tj. nie ograniczają się do znajomości jednej religii) i szersze widzenie zjawisk religijnych, natomiast psycholodzy (zwłaszcza kliniczni) dysponują ściślejszymi metodami i konkretniejszymi wynikami.

W części drugiej autor opisuje różne typy psychologii religii: psychologię religii filozoficzną, teologiczną, religijno-filozoficzną, skrajnie empiryczną, eksperymentalną, krytyczną, transcendentalną, psychoanalityczną, psychopatologiczną, opartą na

psychiatrii, etnologiczną i etnopsychologiczną, religijno-fenomenologiczną, kulturową. W ostatnim rozdziale tej części autor ukazuje modele integracji psychologii i teologii oraz trudności kooperacji między psychologią a teologią. Autor opowiada się za dialogiczną integracją między psychologią a teologią.

W części trzeciej recenzowanej książki znajdujemy synoptyczny przegląd badań empirycznych prowadzonych w ramach najbardziej znanych teorii psychologii religii. Autor podkreśla, że psychologia religii, świadoma swych metodologicznych możliwości i ograniczeń oraz tego, że bada tylko jeden z wielu aspektów zjawisk religijnych, może dostarczyć interesującej i wiarygodnej wiedzy na temat złożonego fenomenu religii, czy raczej religijności. Przedmiotem badań psychologii religii, zdaniem autora, jest nie tyle religia, ile religijność jako określony sposób zachowania się człowieka oraz psychika ludzka w jej religijnych funkcjach.

Przedstawiony powyżej zakres zagadnień daje świadectwo ogromnej rozległości podejmowanej w omawianej książce problematyki, co w połączeniu z precyzyznością i klarownością wykładu stanowi o dużej wartości recenzowanej książki.

Na uwagę zasługuje również bardzo obszerny zestaw literatury z zakresu omawianego problemu oraz indeks nazwisk.

Treści zawarte w ocenianej publikacji mają wysoką wartość poznawczą, mogą stanowić inspirację dla poszukiwań badawczych z zakresu psychologii religii. Należy tu zaznaczyć, że w krajach języka angielskiego i niemieckiego przeprowadzono już bardzo liczne badania empiryczne z zakresu psychologii religii. W naszym kraju z powodu małej znajomości tej dziedziny psychologii dotychczas przeprowadzono nieliczne badania z zakresu fenomenu religijności. Byłoby więc czymś bardzo wskazanym, żeby publikacja ta została przetłumaczona na język polski.

Podsumowując, można stwierdzić, że dzięki omówionym walorom książka jest interesująca i potrzebna zarówno teoretykom, jak i praktykom, wszystkim zainteresowanym życiem religijnym człowieka.

Ks. Józef Król